

סימן יא

עציץ נקוב על קרקע מעוקרת ועל יריעות פלסטיק בשביעית

ראשי פרקים

- א. עציץ נקוב משום חיבור או משום יניקה
- ב. עציץ מוגבה מעל קרקע שאינה ראויה לזריעה
- ג. ביטול לקרקע מדין מקום בביטול ארעי וקבוע
- ד. ביטול עראי או קבוע
- ה. ביטול זמני מחמת איסור נטילה
- ו. יריעות החוצצות באופן זמני
- ז. ארעי לשנה ותלוש ולבסוף חברו

סיכום

* * *

א. עציץ נקוב משום חיבור או משום יניקה

מדברי החזו"א (סי' כ"ב, א') עולה לכאורה שעציץ נקוב העומד על רצפה של אבן נחשב לעציץ שאינו נקוב, שהזריעה בו אינה אסורה מהתורה ובבית היא מותרת אפילו לכתחילה. (מיהו הרב וואזנר בקונט' דיני שביעית כתב בשם החזו"א שעל צונמא אסור, וה"ה מרצפות אסור. ועיין ספר שבתות שנים פי"א הע' 4. ומן הסתם כוונתם לאסור מדרבנן). אך הגרש"ז אורבך (כרם ציון השלם, אוצר השביעית, הלכות פסוקות פ"ב הערה ב') נוטה לומר שעציץ העומד ע"ג רצפה, אם הרצפה קבועה ומחוברת יפה עם הקרקע, רואין את הרצפה כצונמא שע"ג קרקע, ואם הניח עפר ע"ג צונמא וזרע בתוך העפר, הרי פשוט דחשיב ממש כזרע בארץ, מפני שהעפר עצמו חשיב כקרקע. וכיון שגם הסוברים שעציץ נקוב המונח ע"ג יתידות חשיב כתלוש, מ"מ אם עומד ע"ג קרקע הריהו כארץ, ואין רואים אותו כמוגבה מהארץ מחמת עובי השוליים של העציץ שמפסיק בין הקרקע לבין העפר שבעציץ. והיינו משום שהעציץ העומד על גבי הארץ עושה גם את העפר שבתוכו כשטוח ע"ג הקרקע. ה"נ גם כאן, אפשר שיש לראותו כעפר שע"ג צונמא דחשיב כקרקע, אפילו בכה"ג דלא בטיל ממש לגבי קרקע, דאפשר דשואב ריח קרקע גם מצונמא, וה"ה רצפה הנחשבת לחלק בלתי נפרד מהארץ יתכן שנחשבת כצונמא שבשדה, ובריחא לחוד סגי לחושבו כקרקע.

וא"כ גם קרקע מעוקרת, שאינה מסוגלת לגדל דבר, דינה כצונמא שבשדה שהעפר על גביו אסור בזריעה. והדברים ק"ו, ומה עציץ העשוי ליטלטל נחשב לחלק מהקרקע,

דלי נקוב העומד קבוע במקומו זמן רב (שנה-שנתיים) בודאי יחשב לקרקע והזריעה בו תהיה אסורה.

ואולי יש לפשוט את ספקנו מהסוגיא בגיטין (ז' ע"ב):

"תנא חדא, המביא גט בספינה כמוביא בא"י, ותניא אידך כמוביא בחז"ל? א"ר ירמיה, לא קשיא, הא ר' יהודה, הא רבנן. דתנן: עפר חז"ל הבא בספינה לארץ חייב במעשר ובשביעית. א"ר יהודה אימתי בזמן שהספינה גוששת, אבל אין הספינה גוששת פטור. אביי אמר, הא והא ר' יהודה ולא קשיא, כאן בזמן שאין הספינה גוששת, כאן בזמן שהספינה גוששת".

ופירש"י שהמדובר בספינה של חרס שאינה צריכה נקיבה, ור"ת פירש שהמדובר בספינה של עץ שאינה צריכה נקיבה. עכ"פ לשניהם המדובר הוא בעציץ נקוב, שלרבנן חייב אפילו כשהוא צף על המים, גבוה מהקרקע, ולר"י פטור. אך כשהעציץ מונח על הקרקע עצמה גם לר"י חייב, משום שהוא מחובר לקרקע. אעפ"י שקרקעית הים או הנהר אינה ראויה לזריעה והריהי כצונמא, ובכל זאת העציץ הנקוב המונח עליה חייב והריהו כמו אי בלב הנהר שחייב, (ויש לחלק בין רש"י לר"ת: לרש"י ה"ז משום מין במינו אך לר"ת הוא משום יניקה).

ולענ"ד אין הכרח לפרש בטעמו של הגרשז"א שהוא משום יניקת ריח. אלא משום שעציץ נקוב, וכן עציץ העשוי מחומר ספוגי ומלחלה, כעץ או כחרס, מכיון שאינם אטומים, אינם מהוים חציצה בין העפר שבתוכם לקרקע שתחתיהם, והעפר בטל לקרקע, והריהו מבחינת הדין ככל צונמא שבשדה שיש עליו עפר שחייב. שהרי זהו טבעו של עולם, וכדברי הפסוק באיוב (כ"ח, ה'): "ארץ ממנה יצא לחם ותחתיה נהפך כמו אש".

ועיין דברי יחזקאל עמ' 20 בסופו, שדין עציץ נקוב אינו מדין יניקה אלא מדין חיבור לארץ ושם שדה עליו. ולפירושו יתכן שגם באופן כזה יתחייב בשביעית. וגם לסברת היניקה י"ל שא"צ ביניקה ממשית אלא אפשרות היניקה עושה את העציץ למחובר גם כשהוא מוגבה מעל לקרקע, וא"כ יתכן שגם בקרקע מעוקרת חייב. ובתוס' (שם ד"ה הא) הקשו:

"וא"ת מה ענין גט אצל מעשר? אטו המביא גט בעליה בא"י יחשב כמוביא בחז"ל? ואומר ר"י, דלא דמי, דעליה — קרקע שתחתיה בת זריעה היא וראוי להתחייב במעשר ובשביעית, משא"כ בספינה שקרקעית הנהר או הים אינה ראויה לזריעה".

ובתפארת יעקב לגיטין שם ובאג"ט (קוצר ט') הקשו על תירוץ התוספות, הרי גם בספינה הקרקע שתחתיה ראויה להתחייב במעשרות כשהספינה גוששת, א"כ גם כשהספינה אינה גוששת תתחייב אפילו לר"י, כיון שהקרקע שתחתיה ראויה להתחייב כמו שאמרנו בקרקע שתחת העליה.

ולפי מש"כ בשם הגרשז"א, שעציץ נקוב המונח על קרקע שאינה ראויה לזריעה חייב, משום שהוא כעפר השטוח ע"ג צונמא, קושיתם אינה קושיה, משום שבאמת קרקעית הנהר אינה ראויה לזריעה, ולכן ספינה שאינה גוששת פטורה. אך ספינה גוששת חייבת משום שהיא כמו אי בלב הנהר, שחיובו מצד עצמו ולא מצד קרקעית

הנהר שתחתיו. וספינה שאינה גוששת פטורה לר"י, משום שאינה נחשבת למחוברת ואין קשר בינה לבין הקרקע שתחתיה, וכמבואר להלן בגמרא משום שעשויה לברוח (מיהו זה רק לפי החילוק הראשון, שלדעת התוס' ד"ה דילמא הוא באמת. אך לחילוק השני אין לומר כן). אך עליה שמקומה קבוע, כיון שתחתיתה ראויה לזריעה שם א"י עליה לגיטין גם למעלה, לא מסתבר להו לחלק לענין גיטין בין הבית לבין העליה, ולומר שהבית דינו כא"י והעליה כחור"ל, אע"פ שלענין מעשר יש לחלק, כיון שזהו הדין, שעציץ שאינו נקוב פטור מתרו"מ מהתורה, אע"פ שהוא נמצא מעל מקום ראוי לזריעה.

ב. עציץ מוגבה מעל קרקע שאינה ראויה לזריעה

ומדברי התוס' בגיטין מוכח שהם חולקים על סברת הרא"ש בתשובותיו (כלל ב', ד'. הובאה להלכה בשו"ע יו"ד ס"ס רצ"ד, ועיי"ש בבי' הגר"א שאכן דחה את ראיותיו) שהזורע בגג כזורע בארץ, משום שהגג מחובר לקרקע חיבור קבוע, ודרך לזרוע בו. שאם היו סבורים שהזורע בגג חייב במעשר לא היו מקשים כלל מהמביא גט בעליה, שהרי עליה חייבת במעשר ולכן גם גט המובא בה דינו כא"י, ולא היו צריכים לחלק בין הקרקע שתחת העליה לבין הקרקע שתחת הספינה. וסברת הרא"ש היא שהזורע בגג דרך זריעה הוא. אך התוס' לא מתחשבים בכך, אלא מכיון שהגג אינו קרקע טבעית אלא מבנה מלאכותי הבנוי על הקרקע דינו כעציץ שאינו נקוב. ולכאורה בדומה למחלוקת הזו נחלקו גם הגרשז"א והחזו"א ברצפה. לדעת החזו"א רצפה מלאכותית על הקרקע דינה כעציץ שא"נ, אך הגרשז"א סובר שרצפה מלאכותית המחוברת לקרקע דינה כגג. אך אין הכרח לתלות זה בזה. שהרי בשו"ע פסק כהרא"ש. וע"כ סברת החזו"א היא שעציץ נקוב העומד על רצפה מלאכותית, מכיון שהעציץ מיטלטל אין דרך לזרוע בו ולכן פטור. ובאג"ט (קוצר ג' אות י') כתב שהזורע בכלי גדול שאינו מיטלטל, אפי' שאינו נקוב חשוב כמחובר, ולמד זאת מגג יעו"ש.

ואמנם האגלי טל שם, אחרי שהקשה על תירוץ התוס' כנ"ל, כתב שלפי הרא"ש קושייתם מיושבת בשופי (ולפלא שבתוס' הרא"ש כאן תרץ כהתוס' ולא כשיטתו בתשובותיו, אך מצינו בכמה מקומות שהרא"ש בתוספותיו מביא את דעת בעלי התוס' ולא את דעתו האישית). אלא שלדעת הגרשז"א (בכרם ציון שם) שיטת הרא"ש, שהזורע בגג כזורע בקרקע, מבוססת על הנחתו שעציץ המונח ע"ג קרקע דינו כעפר השטוח על צונמא, ולכן גם גג נחשב לצונמא והעפר שעל גביו חייב במעשר ושביעית. ולפי מש"כ התוס' בגיטין חולקים וסוברים שאין קשר בין השניים. ולמרות שספינה גוששת על קרקע שאינה ראויה לזריעה חייבת, עפר העליה פטור, אפילו אם הקרקע שתחתיו ראויה לזריעה, ורק לענין גיטין אין סברה לחלק בין בית לעליה. וע"כ יש לחלק לדעתם בין עציץ המונח ע"ג הקרקע עצמה וספינה גוששת לבין עליה המוגבהת מהקרקע, שדינה כעציץ לא נקוב המונח על גבי יתידות שיש בו תרתי לריעותא ולכו"ע הוא פטור. ואע"פ שהשו"ע ביו"ד סי' רצ"ד פסק כהרא"ש, הגר"א שם חולק על פסיקה זו. אלא שהגר"א סובר שגג אינו "שדה". ולכן פטור. אך בשמיטה נאמר גם "ארץ" וגם גג אולי יחשב כארץ. ועי' ירושלמי ערלה פ"א ה"ב שהסתפק לענין בית בשמיטה האם שם "שדה"

קובע או שם "ארץ". וא"כ ה"ה בגג. וכן ברצפה, לדעת הגרשז"א. שדה אין כאן אלא רק ארץ. וספק אם ארץ לבד מחייבת.

והחזו"א, הסובר שעציץ נקוב המונח על רצפה שאינה ראויה לזריעה פטור, יתרץ אולי את קושינתו מדברי התוס' בגיטין, שקרקעית הנהר בעצם ראויה לזריעה, ורק בגלל המים שעליה אינה בת זריעה כרגע, ולכן ספינה הגוששת על קרקעית הנהר חייבת, אך ספינה שאינה גוששת – הקרקעית שתחתיה היא שכבת המים הנוגעת בתחתיתה, וזו אינה ראויה לזריעה, (עיין תפארת יעקב שם שתי' עד"ז את קושינתו הנ"ל על התוס'). ולפי"ז י"ל שקרקע מעוקרת אינה דומה לרצפה. רצפה עשויה ממרצפות היצוקות מחומרים שאינם ראויים לזריעה והריהי כצונמא. אך קרקע מעוקרת יש מקום לדמותה לקרקעית נהר, שמצד עצמה קרקע זו היתה ראויה לזריעה ורק בגלל חומרים כימיים שחיטאוה בהם אינה ראויה כרגע לזריעה, ויתכן שעציץ נקוב המונח עליה יתחייב.

העולה להלכה מכל האמור הוא שעציץ נקוב המונח ע"ג קרקע מעוקרת בין להגרשז"א ובין להחזו"א חייב בשביעית. בד"א כשהעציץ מונח על הקרקע עצמה. אך כשהעציץ מוגבה מהקרקע (כפי שהדבר מצוי בחלק מהמשתלות, למשל) הזריעה בו מותרת בשביעית. לא מיבעיא לסוברים שעציץ נקוב המונח ע"ג יתידות פטור אפילו כשהקרקע תחתיו ראויה לזריעה (שי' הרמב"ם), אלא אפילו לסוברים שעציץ נקוב המונח ע"ג יתידות חייב (שיטת התוס' גיטין ז' ב') זהו רק כשהקרקע ראויה לזריעה, אך כשהקרקע אינה ראויה לזריעה פטור, שהרי כאן א"א לומר שעציץ כזה דומה לעפר השטוח ע"ג צונמא. וצ"ע.

ג. ביטול לקרקע מדין מקום

הפתרון שאנו מציעים להיתר הזריעה בעציצים המונחים על הקרקע הוא פרישת יריעות פוליאאתילן מתחת לעציצים. וכשהנקבים בעציצים עשויים מן הצד, צריך הפוליאאתילן להיות פרוש מצדי העציצים, ועי"כ נשיג חציצה לא רק בין הנקבים שבצדי העציצים לבין הקרקע, אלא גם חציצה בין הקרקע לעלים ולגבעולים של הפרחים שעלולים להתפשט מחוץ לעציצים. (עיין מל"מ פ"ב מהל' ביכורים עפ"י גיטין כ"ב, ועיין בספר הלכות שביעית להגר"ב זילבר עמ' קפ"א ועמ' קפ"ה שסובר שיריעות נילון אינן מועילות לחצוץ עישה).

חילוק זה שבין רצפה קבועה לבין פוליאאתילן, הפרוש עראית על הקרקע, ניתן אולי ללמוד מהגמ' בזבחים (כ"ד א'): "בעי ר' אמר, נידלדלה האבן ועמד עליה מהו? היכא דאין דעתו לחברה לא תיבעי לך דודאי חייצא, כי תיבעי לך דדעתו לחברה, מאי, כיון דדעתו לחברה כמה דמחברה דמי, או דילמא השתא מיהא הא תלישא? מבואר מכאן שאבן שאין דעתו לחברה באופן קבוע למקומה חוצצת, ואם דעתו לחברה, אלא שהיא מדולדלת כרגע, הדבר ספק.

אמנם סוגיה זו תלויה באשלי רברבי: רש"י, הרמב"ם והראב"ד. וגם בדעת הרמב"ם רבו המפרשים, אך עקרון אחד עולה מדברי המפרשים שאם נניח שהמקום מקדש ולא הרצפה, אבן שהונחה דרך קבע במקום, אע"פ שאינה מחוברת לקרקע, בטלה לקרקע (עי' חי' ר"ח הלוי ביהב"ח פ"א ה", וחזו"א זבחים סי' ה' אות ב', ערוה"ש העתיד הל' ביהמ"ק סי' ג' אות י"ד).

ועקרון זה עולה מעוד כמה מקומות:

בעירובין (ק"ד ע"א) במשנה: "בוזקין מלח על גבי הכבש בשביל שלא יחליקו". ובגמ' שם: "האי מלח ה"ד, אי דמבטליה מוסיף על הבנין (וכתיב הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל) ואי דלא קמבטליה קא הויא חציצה".

ודומה לכך בחולין (פ"ג ב') "כיסוי הדם נוחגו בחולין אבל לא במוקדשין והכא לא אפשר, היכי ליעביד? ליתביב וליבטליה קמוסיף אבנין... לא ליבטליה קא הוי חציצה".

לעומת זאת מצינו לענין עפר סוטה (סוטה ט"ו ב') שאם היה עפר בקרקע המשכן מביאים ממנו להשקות את הסוטה, ואם לא היה שם עפר, מביאים מבחוץ ומניחים על קרקע המשכן ואח"כ משקין ממנו לסוטה. אע"פ שעפר זה הובא למשכן לשם נטילה ולא לשם חיבור קבוע, הוא נחשב לעפר המשכן, שהרי סוף סוף היה מונח בקרקע המשכן. וצריך לחלק בין עפר המשכן, שאין צורך אלא שיהיה מונח במשכן ויקרא עפר המשכן, אך אין בו קדושה, לבין רצפה שהיא מקדשת, ולכן צריכה להיות קבועה בקרקע שאל"כ יש חציצה בין הכהן לבין הקרקע של קדושת העזרה. ומסתבר שלענין המצוות התלויות בארץ יש צורך בקדושת הארץ ולא רק בהיות הסלע מחובר לארץ. וא"כ הסלע שעליו מונח העפר צריך להיות קדוש, שאל"כ הוא יהווה חציצה בין העפר לבין קדושתה של א"י. ולכאורה הסלע צריך להיות קבוע ע"מ שיתקדש. ואעפ"כ נראה שיש לחלק בין קדושת המקדש לקדושת א"י, שבמקדש אסור שלכהן תהיה חציצה בינו לבין רצפת המקדש וכן גגין ועליות לא התקדשו משום שבמקדש צריך שיהיה חיבור ישיר למקום המקודש. אך בקדושת ארץ ישראל הדין שונה ואין צורך בחיבור ישיר לקרקע הארץ, אלא דינו שהדבר נמצא בארץ ישראל כדי להתחייב במצוות התלויות בארץ.

ולפי זה י"ל שלענין המצוות התלויות בארץ, עפר המונח ישירות ע"ג הקרקע, אף שאינו מונח שם דרך קבע, דינו כעפר א"י לכל דבר וחייב במעשר ושביעית. ולכן פרפיסא ועציץ נקוב העומדים על הקרקע חייבים. וכן עפר שמונח ע"ג צונמא, כיון שהצונמא מהוה חלק מהקרקע, העפר שעל גביו נחשב כמונח על הקרקע ושם א"י עליו, שכן הוא טבעו של עולם. וכן סלע שנתנדנד ולא נעקר ממקומו עדיין נחשב כמחובר, ועפר המונח עליו חייב במצוות התלויות בארץ. אך סלע שנתלש ממקומו והוחזר, או הונח במקום אחר, כל עוד לא הונח שם דרך קבע נחשב לתלוש. ולפי"ז יריעות אלו עציץ שאינו נקוב הן.

ד. ביטול עראי או קבוע

אולם יש להעיר על דברינו, שפרישת יריעת פוליאיתילן אינה בטלה לקרקע ומהוה חציצה לעציצים, מרש"י בסוכה ד' א' שהבא למעט סוכה גבוהה יותר מכ' אמה בתבן וביטלו הוי מיעוט, ופירש רש"י, שביטלו בפיו לשבעה. ושיטתו היא שביטול לזמן הוי ביטול ולא בעינן ביטול לעולם, וא"כ בנ"ד ביטול ליותר משבוע יחשב לרש"י כביטול וחוזר להיות ליריעה פלסטית זו דין צונמא שאינו חוצץ. (ועי' רש"י חולין ס"ג ב' ד"ה ולבטליה, שלאיסור הוספה על המקדש צריך ביטול לעולם דוקא, וצ"ע. ויתכן לתרץ כמו שכתבנו לעיל שקדושת המקדש צריכה להיות מחוברת ישירות למקום בדרך קבע).

אלא שנחלקו בדבר הראשונים. רש"י והרא"ש סוברים שביטול לזמן שמים ביטול, אך שיטת הר"ח והראב"ה והריטב"א שביטול לזמן לא שמים ביטול ורק ביטול לעולם שמים ביטול. ושתי הדעות הובאו להלכה בשו"ע (או"ח סימן שני"ח ס"ב בהג"ה) לענין כותל גבוה ' בין שתי חצרות שהנמיכו את גובהו ע"י עפר משני צדיו ברוחב ד' טפחים ובאורך של ' אמות לאורך הכותל, וז"ל: "ואף אם חוזר ולקח משם את העפר הואיל וביטלו שם **שבת אחת**, ויש חולקים, דעפר לא היה ביטול אלא א"כ אין עתיד לפנותו **לעולם**".

ושני הסברים ניתנו למקורות שעליהם מסתמכות שתי הדעות הנ"ל:

א. הפנ"י בחידושו לסוכה (ד' א') מפרש שמחלוקת הראשונים הנ"ל היא בעצם מחלוקת האמוראים בעירובין ע"ט א' על המשנה שם (ע"ח ב'): "חריץ שבין שני חצירות... מערבין שנים אפילו מלא קש או תבן. מלא עפר או צרורות מערבין אחד ואין מערבין שנים". ובגמרא הקשו: "מלא עפר ואפילו בסתמא? והתנן בית שמילאהו תבן או צרורות וביטלו בטל. ביטלו — אין, לא ביטלו — לא?", ונחלקו האמוראים בשוב הקושיא: "ר"ה בריה דר"י אמר: טומאה אשבת קרמית? הנח איסור שבת דאפילו ארנקי נמי מבטל איניש. רב אשי אמר: בית אחריץ קרמית? בשלמא חריץ למיטימיה קאי, אלא בית למיטימיה קאי?!" נמצא שלדעת ר"ה בריה דר"י ביטול לזמן, כגון ארנקי שהוא מוקצה בשבת, נחשב לביטול. ולדעת רב אשי ביטול לזמן לא נחשב לביטול, אלא רק ביטול לעולם, ובכל זאת בבית שמילאו תבן לא מסתבר שכונתו היתה לבטלו לעולם. ורש"י והרא"ש סברי כר"ה בריה דר"י, והר"ח והראב"ה כרב אשי.

כפירושו של הפנ"י מוכח גם מהמג"א סימן שני"ח סק"ח והגר"א שם שהביאו ראיה לדין זה של ביטול לזמן מארנקי. וכן מבואר בתרוה"ד סי' ע"ה.

ב. אולם הריטב"א בסוכה ד' א' פירש שאף אם נסבור שרק ביטול לעולם שמו ביטול, מ"מ דבר שאינו ניטל בשבת משום מוקצה, כגון ארנקי, נחשב כמבוטל, אע"פ שלא הונח שם אלא לזמן. משום שיש לחלק בין ביטול התלוי רק בדעתו של האדם, שיכול לחזור בו, לבין ביטול שאינו תלוי בדעתו, שאינו יכול לחזור בו, ולכן ביטול זמני נחשב לביטול בכג"ד. ולדעתו לא נחלקו האמוראים בדבר, אלא כו"ע סברי שביטול זמני לא היה ביטול. ובכל זאת בדבר שאינו ניטל בשבת מודים שביטול זמני היה ביטול, ורב אשי בא להגביל היתר זה לחריץ בלבד, שעשוי להיטמם, ולא לבית שאינו עשוי להיטמם. ועי' תוס' שבת (ק' א' ד"ה פירות).

ולסברת הריטב"א מיושבת קושיה גדולה, שרמז לה בתרוה"ד הנ"ל. בעירובין (ע"ז ב') אומר רב אשי עצמו שדבר הניטל בשבת, כגון סולם, אינו ממעט בכותל. משמע שדבר שאינו ניטל בשבת ממעט בכותל, אע"פ שהונח שם רק לשבת, מכיון שאסור בטלטול ממעט. וקשה ממה שהוא עצמו בדף ע"ט א' חולק על רב הונא בריה דר"י הסובר שביטול זמני, כגון ארנקי מועיל, ולדעתו ביטול זמני אינו מועיל, אלא ביטול לעולם? אלא ע"כ מודה גם הוא לסברת ר"ה בריה דר"י שביטול ארנקי, אע"פ שהוא זמני, מאחר ואסור בטלטול מועיל, וכן עפר. אלא שמחלק בין בית לחריץ וכנ"ל. ובסולם, מכיון שהוא מותר בטלטול, ביטול זמני אינו מועיל. ובתרוה"ד חילק בין איסור דאורייתא לאיסור דרבנן, שבאיסור דרבנן גם ביטול זמני מועיל. אלא שלפי"ז קשה מה

מקשה הגמ' מסתם עפר בחריץ שממעט לסתם עפר בטומאת אהל שאינו ממעט, תחלק בין דאורייתא לדרבנן? (עיי"ש שהק' כעיי"ז).

(והרא"ש מסתמך באמת בעיקר על הסוגיא בדף ע"ז ב' שדבר שאינו ניטל בשבת נחשב כמבוטל אע"פ שאינו אלא ביטול זמני, משום ששם מוכח שגם רב אשי מודה, לדעתו, לר"ה בריה דר"י שביטול זמני נחשב לביטול. וכן רש"י, שהוא פרשן ולא פוסק, מה ראה לפרש בסוכה כר"ה בריה דר"י ולא כרב אשי, אלא ע"כ גם הוא סבר שמדף ע"ז ב' מוכח שלכו"ע ביטול זמני הוא ביטול, ובזה נחלק עליהם הריטב"א, שמדבר האסור בטלול אין ראייה. אך לכו"ע אין כאן מחלוקת אמוראים).

ה. ביטול זמני מחמת איסור נטילה

וגם מהרמב"ם משמע שסובר כהריטב"א. שבפ"ד מהל' סוכה הי"ג פסק שעפר סתם אינו מיעוט. ובפ"ג מהל' עירובין הי"ב פסק שסתם עפר וצורות מבוטלין הם. ודבריו סותרים לכאורה? (ואפשר היה לחלק כתרומה"ד, בין סוכה שהיא מהתורה לבין עירובין שהם מדרבנן. אולם, מסוגית הגמ' בעירובין ע"ח ב'ע"ט א' מוכח שאין לחלק כך וכנ"ל).

ועיין מג"א (סי' שע"ב ס"ק כ"ז) שהוכיח מדברי הרמב"ם הנ"ל, שבהל' עירובין נקט הטעם "שסתם עפר וצורות מבוטלין הם", שביטול זמני אינו מועיל אלא ביטול לעולם. שאם ביטול זמני היה מועיל למה לו טעם זה, תפ"ל שעפר וצורות אינם ניטלים בשבת והרי הם כמבוטלין לפחות בשבת? אלא ע"כ בעינין ביטול לעולם. ואלמלא דבריו הייתי אומר, אדרבה, זוהי כוונתו של הרמב"ם, שמאחר שעפר וצורות אסורין בטלול בשבת הרי הם כמבוטלין שם, וכסברת הריטב"א הנ"ל. ובזאת מיושבת הסתירה שבדבריו, בהל' סוכה, סתם עפר אינו כמבוטל, שהרי סוכה נוהגת שבעה ימים. ובחובה"מ העפר מותר בטלול, ואינו נחשב אז כמבוטל, לכן כתב הרמב"ם שסתם עפר בסוכה אינו כמבוטל. (וראייתו בספר מורשת יעקב למס' סוכה להרב מרדכי גניזי שכתב שגם בסוכה יחשב ביטול זמני כביטול משום שהוקצה למצותו ואסור כל שבעת ימי החג. ולענ"ד רק הסכך, הדפנות ונויי סוכה נאסרים בהנאה ולא הקרקע, מיהו עי' שו"ת אב"נ יו"ד סי' שס"ג, וצ"ע. ועי' אגרות משה אור"ח ח"א סי' קפ"א שכתב שגם הקרקע יתכן שאסורה בהנאה או מדין עצי סוכה או מדין נוי סוכה.

וכן ראיתי בבירור הלכה על מסכת סוכה, מתלמידי ישיבת מרכז הרב, שהוכיחו שלא כהמג"א מדברי הרמב"ם בהל' טומאת מת פט"ו ה"ב שפסק, בן שמונה ביום השבת המונח בחלון ממעט, ואינו מבאר כהתוספות (ב"ב כ' א' ד"ה אתיא) שהמדובר בתינוק העומד למות בשבת ואביו אמר ששם תהא קבורתו. ומוכח איפוא שסובר שביטול זמני נחשב לביטול, אא"כ נאמר שהרמב"ם סובר כהריטב"א שדבר שאינו ניטל בשבת נחשב כמבוטל. הדבר כמעט מפורש ברמב"ם שכ' שם "שהרי אסור לטלטלו".

אך עכ"פ בודאי שאין הרמב"ם סובר שגם בעפר בשבת צריכים ביטול לעולם, ודלא כמהג"א. (גם המ"מ כתב בהל' סוכה שלהרמב"ם צריך ביטול לעולם אך הב"י השיג עליו. ועי' אבן האזל סוכה פ"ג הי"ז. וכ"כ הרבה אחרונים בד' הרמב"ם, שא"צ ביטול לעולם. ועיין עיניים למשפט ב"ב נ' א' וקובץ שיעורים לב"ב אות ס"ט וחי' הגר"ח ולפי"ז צ"ע לנ"ד).

(ועיין מש"כ מו"ר הגאון ר' אברהם שפירא שליט"א ראש ישיבת מרכז הרב והרב הראשי לישראל לשעבר, בספר "זכור זאת ליעקב" לזכרו של הרב יעקב פנחס הכהן זצ"ל בעמ' ע"ו-ח' לחלק בין דין ביטול, להחשיב את הדבר המבוטל לקרקע, לבין להחשיבו לענין מחיצה. ולכן אין לדמות דין בן שמונה בחלון שממעט, אע"פ שהונח לזמן, לדין ביטול בקרקע, משום שגם מחיצת עראי יתכן ששמה מחיצה, והביא ראיה לסברה זו מעירובין ע"ח ב' "לענין מחיצה כו"ע ל"פ דהוי מחיצה אבל לענין חציצה אי בטלה חיץ ואי לא בטלה לא חיץ". אך הריטב"א לא מחלק בין ביטול לענין מחיצה לבין ביטול לענין חלון, שגם בסוכה וגם בב"ב סובר שביטול לזמן בדבר האסור הוי ביטול).

ו. יריעות החוצצות באפן זמני

והנה לפי דברי הריטב"א, שהמבטל דבר לזמן, אם אותו דבר אסור בנטילה, הוי ביטול, יש מקום לפקפק בכל מש"כ להתיר פרישת יריעת פוליאטילן מתחת לעציצים הנקובים. עיין מש"כ הגרש"ז אורבך זצ"ל (בכרם ציון השלם הלכות פסוקות, פ"ב הערה ג): "נלענ"ד דאפשר שאין להוציא נציץ נקוב עם זרעים מבית לחוץ, דלא מיבעיא אם עומד בבית ע"ג רצפה, אפשר שהרצפה דבוק ומחובר יפה עם הארץ, מ"מ חשיב שפיר העציץ כסתום וממילא הו"ל כמוציא מאינו נקוב וזרע בנקוב שאסור אף בזה"ז, אם הקרקע אינה מעוקרת". (עיי"ש בכרם ציון הערה ה' שהטעם לכך הוא משום תוספת יניקה. וכן מצינו בשבת פ"א ב' בפרפיסא שהיה מונח ע"ג יתדות והניחו ע"ג קרקע חייב משום זרע, ולפי"ז כשהקרקע מעוקרת ואין תוספת יניקה – מותר¹), וא"כ אסור להסיר את יריעות הפלסטיק מתחת לעציצים כי אז מעבירים אותם מקרקע מרוצפת לקרקע עולם. ולפי סברת הריטב"א, דבר שאסור לטלטל הוא בטל לקרקע, וא"כ יריעות אלו בשנת השביעית דומות לארנקי בשבת, וא"כ נחשבות לקרקע עצמה ודינן כדין צונמא, והגדל בעציצים אלו כגדל בעפר השטוח ע"ג צונמא. ואע"פ שהזריעה תהיה מותרת בהם מהתורה, משום שכל עוד לא זרעו בהם אין איסור להשמיט את יריעת הפלסטיק מתחתיהם והרי הם כמנותקים מהקרקע, אולם אחרי הזריעה אסור להסיר את היריעות מתחתיהם והרי הם כמונחים על צונמא. ומלאכות אחרות, בפרט גיזום בורדים ובפרחים אחרים, שיש בו ספק איסור דאורייתא, תהיינה אסורות בהם.

ונלענ"ד שמכיון שאין איסור הסרת היריעות מצד עצמן, אלא רק כדי שהעציצים לא יונחו על הקרקע, אין הדבר דומה לארנקי שאיסור טלטולו מצד עצמו, שהוא מוקצה, ולכן אין הן נחשבות לבטלות לקרקע. ועוד, שהרי יריעות אלו כשלעצמן אינן אסורות בהסרה, וכדי למנוע את איסור הנחת העציצים על הקרקע יכול לפרוש במקומן יריעות אחרות, לכן אין להחשיב יריעות אלו כבטלות לקרקע.

1. הערת עורך: נ"ל שיאסר לפחות משום מראית עין. תשובת הרב: צריך לעיין בכך, ואולם לשם כך יש צורך בסמכות שתגזור גזירות ואין לנו כיום סמכות כזו. וצ"ע.

אמנם יש לדמות זאת לכאורה למה שדנו הפוסקים בהיתר הטבילה לאשה שהניחו בשיניה סתימה זמנית, שמכיון שסופה להחליפה בסתימה אחרת, נחשבת עצם הסתימה לסתימה קבועה, אע"פ שסתימה מסוימת זו עומדת להחלפה. עיין אגרות משה להגר"מ פיינשטיין (י"ד סי' צ"ז, ענף ג'), שהביא ראיה לזה מ"ד סי' ר"ב ס"ד בידות הכלים שנשתברו אם משמשין מעין מלאכתן הראשונה אין חוצצין, אע"פ שסופו להחליפן בידות אחרות, שלמות. ואף כאן מכיון שאסור להניח את העציצים על הקרקע, וגם אם יסירו את היריעות יצטרכו להחליפן מייד באחרות, יש כאן באופן עקרוני דבר קבוע המחובר לקרקע, וא"כ הוא חלק מהקרקע.

מיהו יש לחלק, דהתם יחליפן בידות אחרות, קבועות לעולם. אך כאן כונתו בפרישת היריעות רק לשמיטה, ולכן נחשב הדבר לחציצה ולא לחלק קבוע של הקרקע. ולפי זה יוצא, שבין כשהקרקע מתחת לפוליאאתילן מעוקרת ובין כשאינה מעוקרת מהוה הפוליאאתילן חציצה ואינו נחשב לצונמא, ולעציצים שעל גביו אין דין חיוב בשביעית.

ז. ארעי לשנה ותלוש ולבסוף חברו

ועדיין יש מקום לבעל דין לבוא ולטעון שזמן של שנה הרי הוא כלעולם. ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר ממה שמצינו בכמה הלכות שזמן של י"ב חודש נחשב לקביעות, כגון בב"ב ז' ב': "וכמה יהא בעיר ויהיה כאנשי העיר י"ב חודש". ובירושלמי שם "לחטי פסחא יב"ח". ובא"ר סי' קי"ז כתב הפר"ח שם שכן א"י היוצא לחו"ל ודעתו לחזור, אם דעתו לשהות שנה בחו"ל נוהג כבני חו"ל לענין ברכת השנים. והב"י בא"ר סי' שי"ז הביא בשם רבנו ירוחם שקשר ליותר מחצי שנה נחשב לקשר של קיימא (ועיי' ט"ז שם), ובאב"נ יו"ד סי' רס"ב למד מכאן לענין סתימה זמנית בשן שזמן של יותר מחצי שנה נחשב לקבוע. ומכל זה נראה שזמן של שנה נחשב לקביעות, וא"כ בנ"ד תיחשב ריעת הפלסטיק המונחת לשנה כאילו נקבעה שם לעולם ועי"כ תיהפך לצונמא והעציצים עליה יתחייבו במעשר ושביעית. והמשנ"ב בסי' תרל"ג ס"ק י"א כתב שבביטול לשבעת ימי החג סגי. ועי"ש בשעה"צ י"ד. מיהו יתכן שסוכה שאני ששבעה ימים זהו זמנה של סוכה.

ולפי מה שכתב הרשב"ם בסוף הסוגיה בב"ב (ס"ז א') קי"ל כר"א דחקו ולבסוף קבעו כשר כמו קרקע מהתורה. ולפי"ז הא דקי"ל דצינור שחקו ולבסוף קבעו פסול זהו רק מדרבנן, ומשום חומרא דמקוה. ולא אמרו כן אלא בכלי שנחקק לפני שנקבע. אך דבר שאינו כלי וקבעו בטל לקרקע, כמבואר ביו"ד (סי' ר"א סמ"ח). וא"כ ה"ה ביריעות פוליאאתילן שאינן כלי בטלות לקרקע. אך יתכן לומר שמכיון שלא חיברם לקרקע, אלא רק הניחם על הקרקע, ומכובד העציצים הם כקבועים במקומם, אך אינם מחוברים לקרקע בעצמם, אין להם דין קבעו. ועי' נוב"י תניינא, יו"ד סי' קל"ז קל"ח ובדגמ"ר ליו"ד סי' ר"א סמ"ח שרק סילון שנעשה מתחילתו על דעת לקובעו בקרקע נחשב כקרקע. אך יריעות אלו שאנו דנים בהן לא נעשו לשם חיבור בקרקע דוקא. מיהו יתכן שהנוב"י צרף זאת לחומרא במקוה, אך לקולא, כגון בנ"ד לא אמר. (ועיי' חת"ס יורה דעה סי' קצ"ח) ומכיון שהגאון מקינצק בעל חלקת יואב סיכם סוגיה זו והעלה בה

- מסקנות, נשתמש בכלליו הברורים. ואלו הם הכללים שבהם הדין תלוש ולבסוף חיברו נחשב למחובר לפי הגאון הנ"ל (חלקת יואב, יו"ד סי' ל"א):
- א. כשנעשה מתחילה ע"מ לקובעו בקרקע.
 - ב. כשמשמש עם הקרקע.
 - ג. כשאינו ניכר אם הוא תלוש ולבסוף חיברו.
 - ד. כשנתחבר אל הקרקע בשני חיבורים.
 - ה. כשהכלי בטל מתשמישו ע"י חיבורו.
- וביריעות פלסטיק אלו אין אחד מהתנאים הנ"ל:
- א. הן לא נעשו מתחילה ע"מ לקובען בקרקע, ופרישתן על הקרקע אינה נחשבת כמעשה ולא כקביעות וכנ"ל.
 - ב. הן לא נועדו לשמש עם הקרקע אלא רק למנוע דין מחובר מהעציצים. וסתימת הנקבים בלבד היתה ג"כ מועילה, בלי קשר לקרקע.
 - ג. הן ניכרות במינן שאינן ממין הקרקע ואינן מחוברות לה.
 - ד. הן לא מחוברות לקרקע כלל.
 - ה. הן לא בטלו מתשמישן ע"י חיבורן.

סיכום

ולכן נלענ"ד שהיריעות מהוות חציצה גמורה. ובפרט שהן מחומר מלאכותי שונה לגמרי ממין הקרקע.

לעומת יריעות אלו רצפת בטון או מרצפות יש להן כמעט כל התנאים הדרושים להחשב כמחובר, ולכן נלענ"ד שדינן כצונמא, ועציצים המונחים עליהן נחשבים כמונחים ע"ג הקרקע. ורק בתוך בית יש מקום אולי להקל, בצירוף דעת פאה"ש להקל בזריעה בבית, וכשאין יניקה מהקרקע כלל גם החולקים עליו אולי יקלו, וצ"ע. (זוהי כנראה דעת החזו"א שהבאנו בפתיחת דברינו).